

DOI <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2021-25-2-199-212>

УДК 373.5.015.31:316.477

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-1927-0396>

Тетяна Федорченко,
доктор педагогічних наук, професор,
Інститут проблем виховання НАПН України,
м. Київ

СТАН ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО УСПІШНОЇ ОСОБИСТОСТІ СТАРШОКЛАСНИКА: АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Анотація. У статті представлено проблему формування соціально успішної особистості старшокласника, яка в сучасній науці і практиці є надзвичайно актуальною у зв'язку з численними викликами глобалізованого суспільства.

Метою статті є аналіз сучасного стану сформованості соціально успішної особистості старшокласника у системі загальної середньої освіти на підставі даних, отриманих у результаті емпіричного дослідження, що стане основою для створення сучасного науково-методичного підґрунтя оновлення змісту, розроблення продуктивних форм, методів і технологій формування соціально успішної особистості з подальшою апробацією в освітньому процесі закладів системи загальної середньої і позашкільної освіти.

Розроблено методичку констатувального етапу дослідження, яка була спрямована на комплексне уявлення щодо соціально успішної особистості, оцінку рівня сформованості навичок успішної особистості, визначення ключових соціальних умінь старшокласників, мотивацію успіху та страх невдачі, роль учнівського самоврядування як складової демократизації школи, роль гендерних особливостей у формуванні успішної особистості школярів, пріоритет здорового способу життя, визначення готовності до професійного самовизначення.

За результатами проведеної методички зроблено висновки щодо виявлених проблемних сфер у формуванні успішної особистості старшокласника, а саме: зовнішні обставини, низький рівень їх життєвої компетентності, відсутність необхідних знань і вмінь будувати життя, визначати мету з урахуванням своїх здібностей, соціальних і особистісних можливостей, здійснювати професійне самовизначення в соціумі, невміння пошуку виходу із складних життєвих обставин, переборювати психічне напруження і стрес, працювати в команді, захищати власну позицію.

У висновках наголошено, що подальший пошук вирішення проблеми буде спрямовано на питаннях науково-методичного забезпечення формування соціально успішної особистості старшокласника у системі загальної середньої освіти та підвищенні рівня поінформованості педагогів щодо форм, методів і технологій; мотиваційному аспекті у методичній роботі з педагогічними колективами, підвищенні мотивації учнів бути успішними, спонуканні їх до набуття якостей соціально успішної особистості у суспільстві, налагодженні партнерської взаємодії закладів загальної середньої освіти, сприянні формуванню соціальної компетентності старшокласників.

Практичне значення статті полягає в тому, що її матеріали можуть використовуватися в організації виховної роботи в закладах загальної середньої освіти, позашкільної освіти, науковців, аспірантів, студентів.

Ключові слова: старшокласник, успішна особистість старшокласника, формування успішної особистості, методика.

© Тетяна Федорченко, 2021

Вступ. У сучасному суспільстві серед пріоритетних проблем розвитку особистості важливе місце належить категорії успішності, ставлення людини до власного успіху, оскільки успіх як психологічне явище пов'язаний із соціальною природою людини, з виявом її сутнісного начала. Сутнісна природа успіху вивчена недостатньо, бо він має глобальний характер, перетинається з цілою низкою філософських, психологічних і педагогічних категорій. Це робить подальші дослідження надзвичайно актуальними, оскільки проблема успішної людини полягає у досягненні нею особистісних і соціально значущих результатів.

Згідно Закону України «Про освіту», «метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» [8].

Про необхідність формування у старшокласників успішної особистості йдеться й у положеннях Національної доктрини розвитку освіти, національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. Важливо зазначити, що юність є періодом пошуку власного Я, основою формування якого виступає структурована індивідуальна система ціннісних орієнтацій. Завдяки їй у молодій людині розвивається адекватна ідентичність, яка забезпечує готовність до життєво важливих виборів, до особистісного та соціального самовизначення, формування життєвих перспектив. Юнацький вік є сенситивним для впливу на процес формування ціннісних орієнтацій як стійкого елемента життєвої успішної перспективи.

Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей» наголошує на тому, що цільовим актуалітетом освіти сьогодення є формування нової людини, яка володіє необхідними інструментами, щоб зробити власне життя успішним, має гнучке мислення і відкритість для нових ідей, вміє ефективно комбінувати знання [2, с. 10].

Таким чином, проблема формування соціально успішної особистості старшокласника є актуальною як в теоретичному, так і практичному плані та потребує вивчення сучасного стану формування успішності старшокласника у системі загальної середньої освіти.

Мета та завдання. Метою статті є визначення стану сформованості соціально

успішної особистості старшокласника у системі загальної середньої освіти на підставі здійснення аналізу даних, отриманих у результаті емпіричного дослідження, що стане основою для створення сучасного науково-методичного підґрунтя оновлення змісту, розроблення продуктивних форм, методів і технологій формування соціально успішної особистості з подальшою апробацією в освітньому процесі закладів системи загальної середньої і позашкільної освіти.

Реалізація поставленої мети передбачала вирішення таких завдань: уточнення сутності понять «успіх», «соціально успішна особистість старшокласника» у системі загальної середньої освіти; визначення та обґрунтування критеріїв, показників та рівнів сформованості успішної особистості старшокласника; вивчення сучасного стану сформованості соціально успішної особистості старшокласника у системі загальної середньої освіти.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань були використані такі методи дослідження: формування обізнаності й переконань (метод моральних дилем (дилеми Колберга), рефлексивно-експліцитний (за І. Бехом); формування прагнень та установок (нарративний метод з використанням діалогів; кластерний або асоціативний метод (вироблення за допомогою графічних аналізаторів комплексного уявлення про суспільну необхідність бути успішним), метод особистісної репрезентації (за І. Бехом), метод виховуючих ситуацій); формування досвіду бажаної поведінки (метод соціальних проб (за М. Рожковим), стимулювання участі, допомога у самореалізації, вправлення у соціально значущій діяльності, заохочення, визнання). Також було використано метод експертної оцінки, що сприятиме корекції розробленої методики та метод інтерпретації та узагальнення фактів, що дозволить сформулювати висновки про ефективність формування соціально успішної особистості старшокласника у системі загальної середньої освіти;

Констатувальний етап педагогічного експерименту проводився на базі закладів загальної середньої освіти м. Києва, Київської, Черкаської, Дніпропетровської, Житомирської, Тернопільської, Донецької, Івано-Франківської, Сумської областей, центру позашкільного виховання Святошинського району м. Києва. Експериментальною роботою було охоплено 752 учня 10–11-х класів.

Результати дослідження. У результаті теоретичного дослідження проблеми «Формування соціально успішної особистості старшокласника у системі загальної середньої

освіти» визначено такі ключові поняття: «успіх» – к багатомірне поняття, соціальна категорія, яка пов'язана з розкриттям потенціалу зростаючої особистості, її внутрішньої мотивації на досягнення бажаної мети; готовністю до самореалізації у різних сферах життя, здатністю до соціальної дії, активності та мобільності, набуття і виконання пов'язаних з нею соціальних ролей, життєвого і професійного вибору; «соціально успішна особистість старшокласника» – як складна системна характеристика, вмотивована спрямованість особистості, що визначається здатністю розвивати себе, успішно діяти в різних життєвих ситуаціях, ґрунтується на системі цільових установок, ціннісних орієнтаціях, знаннях, уміннях і навичках виконувати життєві і соціальні ролі, виявляється в активній життєвій позиції та прагненні впливати на соціальні процеси, передбачає творчу активність до життя й власного розвитку, усвідомлення успішності як власної цінності.

Розроблено методику констатувального етапу дослідження, зокрема, авторську методику незакінчених речень «Успішна особистість очима учнів і педагогів», методику «Оцінка рівня сформованості навичок соціально успішної особистості» (адаптована анкета Д. Франкена), опитувальники «Соціальні поведінкові практики учнів» (Т. Воронцова, В. Пономаренко), «Ключові соціальні уміння учнів» (Т. Воронцова, В. Пономаренко), «Шкала оцінки потреби у досягненні успіху» (Ю. Орлов), «Мотивація успіху та страх невдачі» (А. Реан), методика «Учніське самоврядування – складова демократизації школи» (В. Кириченко, К. Безрук), опитувальники для учнів, педагогів і батьків «Гендерні особливості формування успішної особистості старшокласника» (Т. Тарасова), анкету «Здоровий спосіб життя очима старшокласника» (О. Єжова), опитувальник «Оцінка готовності до професійного самовизначення» (І. Ткачук) з метою пошуку шляхів оптимізації виховної діяльності закладів освіти, в тому числі формування соціально успішної особистості старшокласника.

Визначено компоненти (когнітивно-пізнавальний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісно-практичний); *критерії* й показники: *комплексне уявлення щодо соціально успішної особистості* (знання і розуміння сутнісних особливостей соціально успішної особистості, усвідомлення соціальної успішності як суспільної цінності і власної потреби, розуміння шляхів набуття якостей соціально успішної особистості), *особиста значущість потреби у досягненні успіху* (знання і розуміння сутнісних особливостей соціально успішної особистості, усвідомлення соціальної успішності як суспільної цінності і власної потреби,

розуміння шляхів набуття якостей соціально успішної особистості), *здатність особистості до реалізації власної стратегії досягнення успіху* (уміння співпрацювати в команді на позитивний результат, усвідомлення своїх можливостей і прагнень, професійне самовизначення в соціумі, розроблення і реалізація благочинних проєктів).

Відповідно до критеріїв та показників визначено рівні сформованості соціально успішної особистості старшокласника.

Конструктивно-розвивальний (повні різнобічні знання старшокласників про успіх і успішну особистість, усвідомлення необхідності бути успішною особистістю як для себе, так і для суспільства, відповідальне ставлення до власного життя, відстоювання власних поглядів та реалізація своєї особистісної позиції; характеризується високим рівнем рефлексивності, усвідомленням цінності здоров'я, умінням працювати в команді, наявністю розвинених комунікативних і презентаційних якостей, чіткою орієнтацією на професійний вибір у житті).

Ситуативний (достатні знання про соціально успішну особистість і якості, які їй притаманні, власні власні погляди і потреби відстоюються згідно ситуації, використання корисних мотивів, середній рівень рефлексивності, уміння працювати в команді тільки із власної мотивації. Учні цього рівня мають ситуативний інтерес до результату діяльності, майбутній професійний вибір здійснюють, керуючись вигідними мотивами.

Оптимальний (поверхневі уявлення про успіх та успішну особистість, скептичне ставлення до набуття якостей успішної особистості, низька ініціативність, невміння працювати в команді, відстоювати свою думку, захищати власну позицію. Учні не проявляють наполегливості у досягненні мети, вони характеризуються недостатністю прагнень розуміти й приймати інших, низьким рівнем рефлексивності, середньою мотивацією до здорового способу ужиття, невизначеністю у майбутньому професійному виборі.

Адаптивний (успіх не є домінуючою категорією у житті, несформована мотиваційна сфера, домінуючий мотив – уникнення невдачі і покарання; низький рівень рефлексивності, цілі діяльності розмиті, неконкретні, інтерес до процесу діяльності ситуативний, до результату – відсутній, діяльність найчастіше імпульсивна, при зустрічі з перешкодою на шляху до поставленої мети учні відмовляються від діяльності, відсутня мотивація до збереження здоров'я, небажання щось змінювати у своєму житті, готовність до вирішення

життєвих ситуацій та соціально-значущої діяльності в суспільстві епізодична).

Результати опитування старшокласників засвідчили такі результати щодо *критерію* «Комплексне уявлення щодо соціально успішної особистості»: 34,4% учнів добре знають про особливості соціально успішної особистості, а також про те, що потрібно робити, щоб стати успішним; 33% респондентів усвідомлюють успішність як суспільну цінність і власну потребу, яка дуже важлива для їх майбутнього життя, кар'єри; 32,6% старшокласників розуміють, за допомогою яких важелів можливо набути якості успішної особистості. У ході експерименту виявлено ключові якості, які притаманні формуванню успішній особистості у старшокласника (анкета «Оцінка рівня сформованості навичок соціально успішної особистості» (адаптована Д. Франкена), а саме: асертивність – 46%, оптимізм – 23%, самоповага – 27%, комунікабельність – 38%, кооперація – 41%, щедрість – 28% (табл. 1).

Відповідно до *критерію* «Особиста значущість потреби у досягненні успіху» позитивне ставлення до себе і своїх життєвих перспектив згідно визначених нами методик мають 32,6% відсотків учнів. Важливість збереження і зміцнення здоров'я, ведення здорового способу життя засвідчило 34,3% респондентів (анкета «Здоровий спосіб життя очима старшокласника» (О. Єжова). Однак, 16,3% учнів палять електронні цигарки, вживають алкогольні напої і «енергетики»; 31% опитаних учнів визначили, що учнівське самоврядування – це допомога педагогам у контролі за навчанням і дисципліною учнів, це значний чинник реальної участі учнів у творенні і реалізації освітньої політики закладу, діалогову взаємодію, співпрацю між учителями, учнями, батьками (методика «Учнівське самоврядування – складова демократизації школи» (В. Кириченко, К. Безрук). Учні володіють знаннями про свої права, які встановлені Загальною Декларацією прав людини, Конвенцією про права дитини, Законом України «Про освіту», почувуються рівноправними членами громади школи, знають її статут, відчують партнерське ставлення вчителів до діяльності учнівського самоврядування у школі.

Таблиця 1

Зведені дані рівнів сформованості соціально успішної особистості старшокласників за критеріями та показниками констатувального етапу експерименту (у відсотках)

№ з/п	Критерії та показники	Експериментальні групи (372) чол.				Контрольні групи (380) чол.			
		Конструктивно-розвивальний	Оптиміальний	Ситуативний	Адаптивний	Конструктивно-розвивальний	Оптиміальний	Ситуативний	Адаптивний
1	Комплексне уявлення щодо соціально успішної особистості	33.3	26.7	21.6	18.4	34.1	27.6	21.5	16.7
	Знання і розуміння сутнісних особливостей соціально успішної особистості	34.4	24.3	22.2	19.1	34.0	26.8	21.1	18.1
	Усвідомлення соціальної успішності як суспільної цінності і власної потреби	33.0	28.5	22.1	16.4	34.0	29.5	21.1	15.4
	Розуміння шляхів набуття якостей соціально успішної особистості	32.6	27.5	20.4	18.8	34.3	26.5	22.4	16.8
2	Особиста значущість потреби у досягненні успіху	32.6	27.8	23.6	15.8	33.8	27.7	24.4	15.0
	Позитивне ставлення до себе і своїх життєвих перспектив	32.6	27.2	24.0	16.2	33.1	26.2	25.3	15.4
	Насичення освітнього середовища спонукками ведення здорового способу життя	34.3	28.2	21.2	16.3	35.3	27.7	23.6	13.4
	Розбудова діалогової взаємодії учасників освітнього процесу на засадах педагогіки партнерства	31.0	28.2	25.7	15.1	33.1	26.4	24.3	16.2
3	Здатність особистості до моделювання і реалізації власної стратегії досягнення успіху	33.5	27.5	21.7	17.2	33.1	26.7	24.0	16.2
	Уміння співпрацювати в команді на позитивний результат	30.1	27.3	24.3	18.3	28.1	26.3	29.3	16.3
	Усвідомлення своїх можливостей і прагнень, професійне самовизначення в соціумі	42.0	28.4	14.5	15.1	41.4	26.3	17.1	15.2
	Розроблення і реалізація благочинних проектів	28.6	26.8	26.3	18.3	29.8	27.5	25.6	17.1
	Всього	31.1	27.3	24.6	17.0	33.6	27.3	23.3	15.8

Важливу роль у дослідженні належить *критерію* «Здатність особистості до моделювання і реалізації власної стратегії досягнення успіху». До нього ми віднесли показник уміння співпрацювати в команді на позитивний результат («Шкала оцінки потреби у досягненні успіху» (Ю. Орлов), «Мотивація успіху та страх невдачі» (А. Реан)). 30,1% старшокласників зазначили, що в житті у них було більше успіхів, ніж невдач, заради успішності учні готові ризикувати, схильні проявляти наполегливість у досягненні

поставленої мети, особливо, коли приймають участь у командній роботі. Згідно показника «усвідомлення своїх можливостей і прагнень» професійне самовизначення в соціумі за опитувальником «Оцінка готовності до професійного самовизначення» (І. Ткачук) 42% старшокласників вже вибрали майбутню професію і готуються до подальшого навчання за профілем; 14,5% учнів ще не визначилися, ким будуть у житті, але мають плани на майбутнє; 15,1% респондентів перебувають ще у пошуках своєї майбутньої професії.

Загальні результати визначення рівнів сформованості соціально успішної особистості старшокласників представлено у таблиці 2.

Таблиця 2

Рівні сформованості соціально успішної особистості старшокласників за результатами констатувального етапу експерименту (у відсотках)

№ з/п	Критерії та показники	Експериментальні групи (372) чол.				Контрольні групи (380) чол.			
		Конструктивно-розвивальний	Оптимальний	Ситуативний	Адаптивний	Конструктивно-розвивальний	Оптимальний	Ситуативний	Адаптивний
1	Комплексне уявлення щодо соціально успішної особистості	33.3	26.7	21.6	18.4	34.1	27.6	21.5	16.7
2	Особиста значущість потреби у досягненні успіху	33.5	27.5	21.7	17.2	33.1	26.7	24.0	16.2
3	Здатність особистості до моделювання і реалізації власної стратегії досягнення успіху	33.5	27.5	21.7	17.2	33.1	26.7	24.0	16.2
	Всього	31.1	27.3	24.6	17.0	33.6	27.3	23.3	15.8

Таким чином, за результатами діагностики з'ясовано, що критерію «Комплексне уявлення щодо соціально успішної особистості» відповідають такі рівні сформованості соціально успішної особистості старшокласників: конструктивно-розвивальний – 33,3% учнів, оптимальний – 26,7%, ситуативний – 21,6% й адаптивний рівень – 18,4% школярів.

Згідно критерію «Особиста значущість потреби у досягненні успіху» маємо такі рівні сформованості соціально успішної особистості старшокласників: конструктивно-розвивальний рівень – 32,6% респондентів, оптимальний – 27,8% учнів, ситуативний – 23,6% і адаптивний – 15,8% школярів.

Показники критерію «Здатність особистості до моделювання і реалізації власної стратегії досягнення успіху» засвідчили такі рівні сформованості успішної особистості старшокласників: конструктивно-розвивальний рівень – 33,5%, оптимальний – 27,5% учнів, ситуативний – 21,7% і адаптивний – 17,2% школярів.

Отже, аналіз результатів констатувального етапу експерименту дав змогу виявити в учнів закладів загальної середньої освіти рівні сформованості соціально успішної особистості за всіма визначеними критеріями загалом: конструктивно-розвивальний – ЕГ 31,1%, КГ 33,6%; оптимальний – ЕГ 27,3%, КГ 27,3%; ситуативний – ЕГ 24,6%, КГ 23,3%; адаптивний – ЕГ 17%, КГ 15,8%.

Важливою темою для нашого дослідження є взаємодія громадських організацій і закладів загальної освіти із зазначеної проблеми. У цьому аспекті проаналізовано відповіді педагогів і батьків на запитання опитувальника «*Соціальне партнерство з громадськими організаціями: переваги чи ризики?*». Завдяки цьому було констатовано, що можливими недоліками соціального партнерства із громадськими організаціями у формуванні соціально успішної особистості старшокласника, на думку педагогів і батьків, є: зниження якості навчання за умов надмірної громадської діяльності учнів (32,7% опитаних); зіткнення моральних цінностей усіх сторін партнерської взаємодії (29,4% учасників); відсутність бажання окремих представників педагогічного і батьківського колективів залучати учнів до активної громадської діяльності (17,3%); недостатня компетентність і неготовність адміністрації закладів і педагогів здійснювати соціальне партнерство (20,6%). Вирішено звернути більшу увагу на мотиваційний аспект у методичній роботі з педагогічними і батьківськими колективами.

Результати педагогічного експерименту дозволили виявити проблемні сфери у формуванні соціально успішної особистості старшокласника (адаптивний рівень – 17%), а саме: серйозною перешкодою для старшокласників є не тільки зовнішні обставини, а й низький рівень їхньої життєвої компетентності; відсутність необхідних знань і вмінь будувати життя, визначати мету всього життя з урахуванням своїх здібностей, соціальних і особистісних можливостей; здійснювати вибір життєвих пріоритетів, професійне самовизначення в соціумі; знати, якими критеріями оцінювати життєвий успіх, як виходити із складних життєвих обставин і переборювати психічне напруження і стрес; невпевненість у своїх позитивних особистісних якостях; недостатність мотивації бути успішним, недостатнє психосоціальне благополуччя старшокласників; невміння працювати в команді, відстоювати свою думку, захищати власну позицію; низький рівень рефлексивності, низька мотивація до здорового способу життя.

Результати впровадження зазначеної методики дозволили визначити її ефективність та зробити висновки, а саме:

- подальший пошук вирішення проблеми буде спрямовано на: питаннях науково-

методичного забезпечення формування соціально успішної особистості старшокласника у системі загальної середньої освіти;

- підвищенні рівня поінформованості педагогів щодо сучасних форм, методів і технологій формування соціально успішної особистості старшокласників;
- мотиваційному аспекті у методичній роботі з педагогічними колективами;
- підвищенні мотивації учнів бути успішними, спонуканні до набуття якостей соціально успішної особистості у суспільстві;
- налагодженні партнерської взаємодії закладів загальної середньої освіти;
- сприянні формуванню соціальної компетентності старшокласників.

Обговорення. Результати нашого дослідження узгоджуються з висновками досліджень, які безпосередньо стосуються або дотичні до проблеми. У дослідженнях Б. Макогон [7] зазначається, що навчально-виховні заклади повинні готувати молодь, спроможну продукувати нові ідеї та доводити їх до практичної реалізації в обстановці здорової змагальності, що таку особистість можна сформувати, створивши атмосферу, яка заохочує до конструктивного ставлення до новизни, середовище перебування, суспільне життя в цілому. Нам імпонує слушна думка О. Романовського [10], який стверджує, що успіх може бути результатом продуманої, підготовленої тактики викладача, родини. Успіх сприяє досягненню людиною стану задоволеності життям, яке, у свою чергу, є живлющим середовищем для подальших дій, що сприяють меті самореалізації. Успіх – це багатомірне поняття, механізм його досягнення включає цілий ряд факторів: розкриття потенціалу людини; рух на шляху до мети, поставленої перед собою, результат роботи наших переконань, цінностей, здібностей і звичок, що лежать в основі цього руху. Для досягнення успіху людині необхідно постійно розкривати свої внутрішні здібності й резерви, що існують у процесі її розвитку і саморозвитку; самосвідомість і є тим стрижнем особистості, навколо якого формуються дії і вчинки людини, її думки й почуття; оволодіння майстерністю людських взаємин. Сюди входять: комунікативна компетентність людини, ефективна стратегія й тактика особистого впливу, керування конфліктами, навички успішного лідерства й інші фактори, що впливають на взаємини людей.

Дослідниця В. Атюніна [1] стверджує, що всі понятійні підходи до вивчення феномену успішності умовно можна розділити на два напрями: успішність як процес і результат досягнення мети й як комплексне явище, що включає особистісний і соціальний рівні. Вартим уваги є дослідження Л. Пасечнікової [9], яка доводить у своїх роботах, що необхідними для формування у старшокласників орієнтації на досягнення життєвого успіху

виступають усвідомлення старшокласниками життєвого успіху як власної цінності, спрямованість педагогів і батьків на власний успіх і успіх учня й створення в навчальному закладі середовища, що стимулює старшокласника до самоформування рис успішної особистості. Вона наголошує, що «орієнтація на досягнення життєвого успіху» – це вмотивована спрямованість особистості на досягнення високого результату діяльності, яка має громадське визнання й особистісну значущість. В. Вінков визначає провідні критерії життєвого успіху молоді, як-то: добрі взаємини, творча реалізація, аналіз ситуацій, варіанти прийняття рішень [3].

Сучасні дослідниці І. Лаврентьева, О. Хомич у своїх працях акцентують увагу на методиці формування навичок соціально успішної особистості старшокласника у процесі групової діяльності [6].

Означена проблема у зарубіжних джерелах представлена як складова більш загальних питань. R. Chao [12] досліджував взаємозв'язок виховання і життєвого успіху учнів. E. Deci [13] представляв проблему як мотив до успіху чи мотив до уникнення невдач. Зокрема, A. Maslow [15] вважав, що успішною є та людина, що досягла вищого ступеня в ієрархії потреб особистості, задовольнила базові фізіологічні потреби, потреби в безпеці та комфорті та соціальні потреби, а, отже, тепер може ефективно самореалізувати себе професійно. R. Мертон [16] окреслював свої погляди стосовно того, що успіх або поразка є результатом особистісних якостей людини.

Ми цілком погоджуємося із думкою J. Kruger [14] щодо того, що надзвичайно важливим засобом досягнення успішності є сама особистість і процес переживання, сприймання і ставлення до успішності в будь-якій діяльності. A. Adler [11] зазначає, що на формування успішності впливає соціальний фактор, рушійною силою, що змушує людину хотіти бути успішною, є соціальний інтерес.

Таким чином, результати нашого дослідження підтверджуються результатами інших досліджень і розкривають основні проблеми і питання формування соціально успішної особистості старшокласника у науковій теорії і практиці.

Висновки. Тема формування соціально успішної особистості старшокласника у системі загальної середньої освіти складна і багатогранна та вимагає подальшого наукового розвитку. Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що сучасна молодь вважає себе успішною, визначає успіх невід'ємною складовою свого життя та вірить, що досягнення успіху залежить особисто від кожного, від його прагнень, дій, здібностей, суспільно важливих рис та чеснот.

Отже, в умовах сучасного інформаційного суспільства досягнення життєвого успіху людини неможливе без постійного поповнення освітнього капіталу; безперервне здобуття нових знань і навичок сприятиме формуванню творчої і успішної особистості, яка зможе ефективно адаптуватися до нових умов життєдіяльності, здатна критично мислити, самостійно ставити та ефективно досягати життєві цілі.

Тому пріоритетним питанням виховної політики повинно стати формування успішної особистості старшокласника, який має розвинену життєву компетентність, здатний самостійно збагачувати її у процесі реалізації власної життєвої стратегії, самостійно і творчо мислити, генерувати оригінальні ідеї, приймати сміливі, нестандартні рішення. творення свого індивідуального життя та участі у творенні життя суспільства.

Подальше вивчення окресленої проблематики дозволить визначити і впровадити ефективні форми, методи, технології формування соціально успішної особистості старшокласника у системі загальної середньої освіти.

Список використаних джерел

1. Атюнина В. Образ успешного человека в семантическом пространстве личности :дис. канд. психол. наук : 19.00.01 : Хабаровск, 2007. 315 с.
2. Бех І. Д., Чорна К. І., Киричук В. А., Кириленко С. В., Кириченко В. І., Корецька Л. В., Остапенко О. І., Пруцакова О. Л., Харченко Н. В., Шкільна І. М. & Журба К. О. *Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей*. Київ: ІПВ НАПНУ, 2019. С. 10.
3. Вінков В. Уявлення про життєвий успіх: стан розробленості проблематики в соціальній психології. *Проблеми політичної психології* : зб. наук. пр. / Ін-т соц. та політ. психології НАПН України. Київ, 2015. Вип. 2. С. 221–231.
4. Грушин А. Теоретические аспекты формирования социальной успешности у сельских школьников. *Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки*, 2015. С. 241-243.
5. Калинина Н. Социальная успешность в школьном возрасте: показатели и возможности диагностики. *Ученые записки. Психология. Педагогика*, 2008. № 1-2. С. 27-32.
6. Лаврентьева І. Діагностика формування соціально успішної особистості старшокласника. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал*. 2020. С. 148-152.
7. Макогон Б. *Инновационная составляющая в формировании конкурентноспособной, творческой, социальномобильной личности*. Моделі компетентного випускника 12-річної школи: сутність, пріоритети, пошук відповідей на виклики ХХІ століття. Донецьк, 2007. С. 70-74.
8. Про освіту Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Дата оновлення : 02.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/> (дата звернення: 26.09.2021).
9. Пасечнікова Л. Формування успішної особистості: *Методичні рекомендації*. Донецьк: Каштан. 2008. С. 12.
10. Романовський О. Педагогіка успіху: її сутність та основні напрями вивчення. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2011. № 2. С. 3–8.
11. Adler A. Problems children. *Individ. Psychology*. 1988. V. 44, № 4.
12. Chao R. K. Extending research on the consequences of parenting style for Chinese Americans and European Americans. *Child Development*. 2010. p. 1832–1843.
13. Deci E. The support of autonomy and control of behavior / E. L. Deci, R. M. Ryan // *Journal of Personality and Social Psychology*. 1987. Vol. 53. P. 1024–1037.
14. Kruger J., Dunning D. Unskilled and Unaware of It: How Difficulties in Recognizing One's Own

- Incompetence Lead to Inflated Self-Assessments. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1999. 77(6). Retrieved from: <http://gagne.homedns.org/~tgagne/contrib/unskilled.html/>
15. Maslow A. *Motivation and Personality* / Per. s angl. SPb.: Piter, 2008, 352 с.
16. Merton R. *Social theory and social structure*/ Robert Merton. M.: AST: AST MOSKVA: HRANITEL, 2006, 873 с.

References

1. Atiunyna, V. (2007). *Obraz uspeshnogo cheloveka v semanticheskom prostranstve lichnosti* [The image of a successful person in the semantic space of personality] (PhD dissertation, Khabarovsk).
2. Bekh, I. D., Chorna, K. I., Kyrychuk, V. A., Kyrylenko, S. V., Kyrychenko, V. I., Koretska, L. V., Ostapenko, O. I., Prutsakova, O. L., Kharchenko, N. V., Shkilna, I. M. & Zhurba, K. O. (2019). *Prohrama «Nova ukrainska shkola» u postupi do tsinnosti* [The program «New Ukrainian school» in progress to values]. Kyiv: IPV NAPNU.
3. Vinkov, V. (2015). Uivlennia pro zhyttievyi uspih: stan rozroblenosti problematyky v sotsialnii psykholohii [The idea of success in life: The state of development of issues in social psychology]. *Problemy politychnoi psykholohii*, 2, 221–231.
4. Grushin, A. (2015). Teoreticheskie aspekty formirovaniia sotsialnoi uspeshnosti u selskikh shkolnikov [Theoretical aspects of the formation of social success in rural schoolchildren]. *Gumanitarnye, sotsialno-ekonomicheskie i obshchestvennye nauki*, 241-243.
5. Kalinina, N. (2008). Sotsialnaia uspeshnost v shkolnom vozraste: pokazateli i vozmozhnosti diagnostiki [Social success in school age: Indicators and possibilities of diagnostics]. *Uchenye zapiski. Psikhologiya. Pedagogika*, 1-2, 27-32.
5. Lavrentieva, I. (2020). Diahnostyka formuvannia sotsialno uspishnoi osobystosti starshoklasnyka [Diagnostics of formation of high school students' socially successful personality]. *Suchasnyi vykhovnyi protses: sutnist ta innovatsiinyi potentsial*, 148-152.
6. Makohon, B. (2007). Innovatsionnaia sostavliaiushchaia v formirovanii konkurentnosposobnoi, tvorcheskoi, sotsyalnomobylnoi lychnosti [Innovative component in the formation of a competitive, creative, socially mobile personality]. *Modeli kompetentnoho vypusnyka 12-richnoi shkoly: sutnist, priorytety, poshuk vidpovidei na vyklyky XXI stolittia*. (pp.70-74). Donetsk.
8. *Pro osvitu Zakon Ukrainy* [On Education Law of Ukraine]. 05.09.2017. № 2145-VIII. Retrived from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/>
9. Pasechnikova, L. (2008). *Formuvannia uspishnoi osobystosti* [Formation of a successful personality: Methodical recommendations]. Donetsk: Kashtan.
10. Romanovskyi, O. (2011). Pedagogika uspihu: ii sutnist ta osnovni napriamy vyvchennia [Pedagogy of success: Its essence and main directions of study]. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymy systemamy*, 2, 3–8.
11. Adler, A. (1988). *Problems children. Individ. Psychology*, 4, 44.
12. Chao, R. K. (2010). Extending research on the consequences of parenting style for Chinese Americans and European Americans. *Child Development*, 72(6), 1832–1843.
13. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1987). The support of autonomy and control of behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 1024–1037.
14. Kruger, J., & Dunning, D. (1999). Unskilled and unaware of it: How difficulties in recognizing ones own incompetence lead to inflated self-assessments. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77(6). Retrieved from <http://gagne.homedns.org/~tgagne/contrib/unskilled.html/>
15. Maslow, A. (2008). *Motivation and Personality*. St. Petersburg: Piter.
16. Merton, R. (2006). *Social theory and social structure*. Moscow: AST, HRANITEL.

*Tetiana Fedorchenko,
Doctor of Sciences in Education, Professor,
Institute of Problems on Education of the NAPS of Ukraine,
Kyiv*

STATE OF FORMATION OF HIGH SCHOOL STUDENT'S SOCIALLY SUCCESSFUL PERSONALITY: ANALYSIS OF RESEARCH RESULTS

Abstract. *The article presents the problem of forming high school student's socially successful personality that is extremely relevant in modern science and practice in connection with the many challenges of a globalized society.*

The aim of the article is to analyze the current state of formation of high school student's socially successful personality in general secondary education based on data obtained from empirical research, which will be the basis for creating a modern scientific and methodological foundation for updating content, developing productive forms, methods, and technologies of formation of socially successful personality with further approbation in the educational process of general secondary institutions and out-of-school education.

The methodology of the ascertaining stage of the research was developed, which was aimed at a comprehensive view of socially successful personality, assessment of the level of skills of successful personality, identification of key social skills of high school students, motivation of success and fear of failure, the role of student self-government as a component of school democratization, the role of gender in the formation of a successful personality of students, the priority of a healthy lifestyle, determining readiness for professional self-determination.

According to the results of the methodology, conclusions were made on the identified problem areas in the formation of high school student's successful personality, namely: external circumstances, low level of their life competence, lack of necessary knowledge and skills to build life, determine the purpose of life based on their abilities, social and personal capabilities, carry out professional self-determination in society, how to get out of difficult life circumstances, overcome mental tension and stress, inability to work in a team, defend one's own position.

The conclusions emphasize that further search for a solution will focus on accentuation on scientific and methodological support for the formation of high school student's socially successful personality in general secondary education and raising awareness of teachers about forms, methods and technologies; motivational aspect in methodical work with pedagogical collectives, increase of students' motivation to be successful, encouragement to acquisition of qualities of the socially successful person in a society, establishing partnerships with general secondary education institutions, promoting the formation of high school student's social competence.

The practical significance of the article is that its materials can be used in the organization of educational work in institutions of general secondary education, out-of-school education, as well as for scholars, postgraduate students, university students.

Key words: *high school student, success, high school student's successful personality, the formation of a successful personality.*

Стаття надійшла до редакції 23.09. 2021.

Стаття прийнята до публікації 27.10.2021.